

УДК 634.8:581.3
© 2010

*В.В. Власов,
В.О. Шерер,
доктори сільсько-
господарських наук*

*Національний науковий центр
«Інститут виноградарства
і виноробства імені В.Є. Таїрова»*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСТВА УКРАЇНИ

*Розглянуто сучасний стан виноградарства
України. Визначено основні проблеми та
запропоновано шляхи їхнього розв'язання для
подальшого розвитку галузі.*

Виноградарство і виноробство на півдні України та в деяких районах Закарпаття завжди було однією з важливих галузей агропромислового комплексу. Займаючи незначну питому вагу в площі сільськогосподарських угідь (0,9—4,4%), виноградарство та виноробство є вагомим бюджетоутворювальним складником агропромислового комплексу держави. Виноград належить до унікальних за поживними властивостями сільськогосподарських культур, у його ягодах виявлено близько 1000 сполук, елементів, речовин, корисних для людини. Продукція виноградарства та виноробства має виняткове значення для підвищення соціально-економічного складника і свідчить про якісний рівень життя людини [6].

Проте нині галузь потребує серйозної реконструкції, а в деяких регіонах, можливо, і відродження. Майже втричі зменшились площі виноградників, урожайність виноградних насаджень у 2—3 рази нижча від тієї, яку забезпечує природна родючість ґрунту та потенційні можливості рослини. Практично повністю зруйновано мережу виноградних розсадників: із 66 розсадників, де вирощували саджанці винограду у 1981 р., нині продуктивно працюють близько 10. Тому навіть ті незначні кошти, які держава чи підприємець витрачають на закладання площ виноградних насаджень, йдуть на закупівлю імпортованих саджанців, які, за багаторічним досвідом, не забезпечують створення продуктивних, адаптованих до місцевих умов виноградників, спричиняють поширення нових захворювань.

Значної шкоди завдали у виноградарстві складні погодні умови кінця 2009 — початку 2010 р. У ці місяці температура повітря знижувалась у виноградарських регіонах до $-23 \dots -24^\circ\text{C}$, а на окремих ділянках до $-24 \dots -27^\circ\text{C}$. Найнижча температура була у знижених місцях (нижніх частинах схилів, дні долин, подах) унаслідок стоку холодних повітряних мас та їхнього наступного радіаційного вихолодження. У цих же місцях відзначалися і найтриваліші мо-

рози. Такі погодні умови спричинили значні uszkodження виноградних кущів, призвели до загибелі центральних бруньок технічних сортів на 39—80, а столових — до 100%. Є uszkodження однолітньої деревини. Незважаючи на дуже великий потенціал відновлення винограду після пошкоджень, у поточному році слід очікувати зменшення врожаю, зниження його кондицій, а в окремих зонах — і загибелі частини рослин.

Продовжується фальсифікація у виноробній галузі, а нинішній стан виноградарства та неефективна і непрацююча нормативно-правова база галузі не сприяють розвитку вітчизняного виноробства.

Вступ України до СОТ і можливе приєднання до зони вільної торгівлі з таким станом справ у виноградарстві і виноробстві та передбачуваною жорсткою конкуренцією, цілком можливо, призведе до значних втрат у галузі.

Саме з метою перебудови галузі відповідно до сучасних вимог ринку в середині 2008 р. спільним наказом Мінагрополітики України та Української академії аграрних наук були прийняті Концепція та Програма розвитку виноградарства і виноробства України до 2025 р. [4]. На жаль, через затяжну економічну кризу, недосконалість чинного законодавства з питань власності на землю та нормування специфічних питань виноградарства, недостатній рівень державної підтримки виноградарства і наукових досліджень у галузі, відсутність паритетних економічних відносин між суб'єктами інтеграційної структури «виробник винограду — виробник вина» тощо реалізація Програми здійснюється не на належному рівні. Проте ситуація динамічно змінюється і вже потрібно вживати невідкладні заходи, вносити зміни до Програми, щоб остаточно не втратити таку важливу для агропромислового комплексу галузь.

Для прийняття будь-яких рішень, а особливо розрахованих на функціонування протягом років, потрібен виважений підхід, який базується на всебічній та достовірній інформації. Нині в Україні немає сучасної, повної і доступної

інформації про землі під виноградниками, сортовий стан, продуктивність і напрями використання врожаю. Останній перепис виноградників було зроблено ще в 1998 р. Навіть щодо стану та сортового складу 34 тис. га виноградників, закладених в останнє десятиріччя за рахунок коштів 1%-го збору, відомості відсутні. Тому насамперед потрібно законодавчо визначити виділення площ під виноградники на базі ретельних ампелокологічних досліджень, переглянути сорторайонування та спеціалізацію районів виноградарства, розробити та ввести паспорти виноградників, зробити доповнення до нормативних актів положення про декларування врожаю та напрями його використання власниками виноградників усіх форм господарювання. Тобто назріла гостра потреба складання та ведення кадастру виноградних насаджень. Виноградний кадастр — це якісний та кількісний облік виноградників, база даних щодо їхнього стану та екологічних умов вирощування винограду. Розробка та ведення кадастру виноградних насаджень є вкрай важливим складником розв'язання низки проблем, які постають перед державою у зв'язку зі вступом до СОТ і можливим приєднанням до зони вільної торгівлі. Виробництво вин вищих категорій якості та закріплення географічних найменувань за винами в Україні потребують великомасштабного агрокліматичного районування території та негайного складання виноградного кадастру. Можна стверджувати, що нині в Україні немає виноградного кадастру як складника земельного кадастру, з ідентифікацією кожної земельної ділянки та визначення її геодезичних координат (Глава 34 ЗК України). Розроблений у 2009 р. Державним технологічним центром охорони родючості ґрунтів та інститутом Укрґіпросад проект виноградного кадастру України не містить чітко визначеної основної термінології, завдань кадастру, методичної бази та ін. Це найімовірніше матеріали звичайного, не дуже ретельного перепису насаджень, без планово-картографічного матеріалу з ідентифікацією виноградників, без детальної характеристики кількісних показників основних екологічних умов територій (рельєфу, клімату, ґрунтів) та ін. Саме планово-картографічний матеріал з ідентифікацією виноградних насаджень і характеристикою екологічних умов вирощування винограду має бути обов'язковим складником виноградного кадастру [2].

З уведенням у дію виноградного кадастру нерозривно пов'язане проектування та закладання нових виноградних насаджень. На сучасному етапі практично проектування виноградників різними проектними організаціями (часто це приватні чи госпрозрахункові підприємства) без експертизи проектів науковими установами

можна вважати недосконалою, а виділення державних коштів для реалізації таких проектів ризикованим.

Реконструкція виноградників і закладання нових насаджень нині у виноградарських країнах світу передбачає використання лише сертифікованого садивного матеріалу — саджанців клонового походження, вільних від вірусної інфекції, які забезпечують стабільну продуктивність та урожай високої якості. Про сумнівну високу якість імпортованого садивного матеріалу вже згадувалось вище, тому використовувати бажано тільки садивний матеріал вітчизняного походження. Єдиною в Україні структурою, яка може забезпечити вітчизняне розсадництво вихідним клоновим матеріалом і здійснювати науковий супровід усіх технологічних етапів виробництва сертифікованого садивного матеріалу, є Центр клонової селекції ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова». За останні роки тут виділено близько 50 клонів 36 сортів винограду. Зусиллями Центру у провідних розсадниках України закладено базові маточники підщепи та прищепи загальною площею близько 150 га, розпочато виробництво вітчизняного сертифікованого садивного матеріалу. Проте маточних насаджень недостатньо для забезпечення держави сертифікованим садивним матеріалом у необхідній кількості. Процес стримується через відсутність державної підтримки виноградних розсадників і недосконале нормативно-правове забезпечення. Інститут неодноразово виступав з пропозиціями про включення в Закон України «Про виноград та виноградне вино» статті про категорії садивного матеріалу, але все залишилось без змін. Парадоксально, але в Україні прийняті Держстандарти на виноградний садивний матеріал певних категорій якості, а саме визначення таких категорій немає. Також відсутня нормативна база для реєстрації виділених клонів і уведення їх у Реєстр сортів рослин, без чого немає офіційної можливості пропагувати їхні переваги та розмножувати. Нині у вітчизняних розсадниках не реалізовано близько 2 млн шт. саджанців, а вже закуповують і ввозять імпортний садивний матеріал винограду. Значно допоміг і підтримав би розсадники нормативний документ Мінагрополітики України про заборону використання коштів держави (1% збору) на придбання імпортованого садивного матеріалу винограду та закладання виноградників із його використанням.

У сфері технологій вирощування насаджень доцільно широко впровадити в практику зональні адаптивні технології закладання і догляду за виноградниками, що базуються на систематичному моніторингу агроекологічного середовища та забезпечуватимуть дотримання

вимог міжнародного співтовариства до якості сировини. Настав час переорієнтувати виноградарів на розвиток не «на виробництво», а «на ринок» [3].

Одним із пріоритетів сучасного вітчизняного виноградарства, який сприятиме успішному конкуруванню в умовах міжнародного ринку, є вирощування екологічно чистої продукції. Відповідно слід невідкладно забезпечити державний екологічний контроль за станом ґрунтів і продукції виноградарства, а також виділити зони та розробити технології виробництва продукції для дитячого і дієтичного харчування, відновити матеріально-технічну базу для виробництва столового винограду для споживання у свіжому вигляді та сировини для задоволення потреб консервної промисловості.

З огляду на це стан вирощування та реалізації столового винограду заслуговує на особливу увагу. За період 1990—2008 рр. виробництво столового винограду в розрахунку на одну особу знизилось з 2,1 до 0,64 кг, що майже в 10—12 разів менше рекомендованої фізіологічної норми його річного споживання. Таке скорочення власного виробництва столового винограду призвело до зростання імпорту, за рахунок якого нині формується близько 65% обсягу пропозиції. За даними Держкомстату України, імпорт столового винограду збільшився з 7,4 тис. т у 2000 р. до 54,6 тис. т у 2008 р., або у 7 разів. І це в той час, коли Україна має реальні можливості не лише забезпечити власні потреби у столовому винограді, а й експортувати його на міжнародний ринок. У Реєстр сортів рослин України включено 126 сортів винограду, з яких 40 сортів столових. Одночасно промислові насадження столового винограду в різних регіонах зайняті одними і тими ж 10—12 сортами переважно європейського походження, які не мають генетичного захисту від стресових біотичних та абіотичних факторів середовища і можуть успішно культивуватись тільки в окремих регіонах півдня України. Для забезпечення населення свіжим виноградом селекціонери ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова» створили більш адаптовані до умов культивування, холодо- та патогеностійкі сорти столового винограду: в державному реєстрі таких столових сортів 19 та 2 універсальні [5]. Нові столові сорти винограду селекції Інституту здатні витримувати морози до -24°C без значних ушкоджень. Різноманіття столового сортименту держави та використання нових сортів нині дає змогу створити конвеєр виробництва та споживання столового винограду у свіжому вигляді протягом 5—8 міс. Це високоефективна галузь, рентабельність, особливо у крупноягідних стійких сортах раннього або пізнього строків достиган-

ня, становить 200—300%. Дрібні фермерські господарства зацікавлені виробництвом столового винограду, але через невеликі площі насаджень і відсутність кооперації не можуть пропонувати ринку великі партії столового винограду. Столове виноградарство є самостійним підрозділом галузі зі своїми специфічними цілями, завданнями, засобами виробництва та ін. Вважаємо за доцільне виділення підпрограми «Столовий виноград» у загальній Програмі розвитку виноградарства, виділення площ і районів їх розміщення, сортименту, певної супутньої інфраструктури (тара, холодильники) та ін. Вирощування екологічно чистого столового винограду дає змогу отримати конкурентоспроможну продукцію в умовах міжнародного ринку.

Столові вина України зі своїми якісними показниками можуть конкурувати на світовому ринку, але існує проблема підвищення стабільності, збільшення нормативних термінів зберігання. Традиційні для українського ринку кріплені вина на світовому ринку не матимуть великого попиту, оскільки для європейського споживача вони незвичні. Виникнуть труднощі і з погодженням географічних назв і маркуванням вин (типу шампанське, херес, портвейн та ін.). В Україні немає вітчизняних стандартів, адаптованих до міжнародних щодо класифікації категорії та оформлення вин, а власна законодавча база часто не дотримується. Вже кілька років поспіль не вводиться в дію стаття Закону України «Про виноград та виноградне вино» про створення та функціонування винної інспекції. Це призводить до безконтрольного випуску вин сумнівної якості, а іноді й прямої фальсифікації. Дрібний та середній виробник вина не може вийти на ринок зі своєю продукцією через дуже високу ціну ліцензії, хоча саме він створює та є автором вин вищих категорій якості. Наприклад, у Німеччині 100 тис. га виноградників належать близько 70 тис. фермерам, вино готують понад 35 тис. виробників, а кожна третя пляшка вина потрапляє на експорт. В Україні вартість ліцензії треба встановити відповідно до обсягів продукції, тоді дрібні та середні виробники вийдуть на ринок вина. А це нові робочі місця, винний туризм, візитна картка регіону, в цілому імідж держави. На світовому ринку вина пропозиції виробників перевищують попит, це спостерігається і в Україні. Передбачуване домовленістю вступу до СОТ зменшення митних тарифів може призвести до істотної експансії на український ринок імпортованої винопродукції, що створить реальні труднощі вітчизняним виробникам. Немає сумніву, що невідкладними мають бути заходи щодо захисту вітчизняного ринку вина [1].

При розв'язанні завдань подальшого розвитку галузі виноградарства України треба врахо-

увати, що світовий ринок з величезною повагою ставиться до нормативних документів, стандартів, ретельно їх дотримується і вимагає дотримання партнерами. Організація впровадження державної політики розвитку галузі, дотримання і виконання законодавчої та нормативної бази в нашій країні не витримує ніякої критики через відсутність єдиної, дієвої та фахової управлінської вертикалі. Існуючі корпорації, об'єднання, холдингові компанії всі питання розв'язують своїми засобами, які іноді не враховують інтересів держави, чіткого дотримання законодавства та ін. Доцільно за прикладом виноградо-виноробних країн світу створити Національну раду з виноградарства і виноробства як консультативно-дорадчий орган при Мінагрополітики України, до складу якого ввійшли б представники Мінагрополітики, Мінекономіки, провідні науковці галузі, відомі виробники винограду та вина. Рекомендації Національної ради повинні обов'язково враховуватись керівними органами держави під час прийняття рішень щодо розвитку галузі. На Одещині, де розміщена майже половина виноградників України, створена і розпочала свою діяльність на громадських засадах Асоціація виноградарів і виноробів. До її складу входять провідні виробники винограду та вина області, науковці. Звичайно, про ефективність і результативність діяльності Асоціації вести мову ще зарано, але вже початок її роботи свідчить про доцільність організації, спроможність узгоджувати питання між місцевими виробниками та адміністрацією, виходити на центральні органи виконавчої влади для розв'язання питань, які лежать поза межами місцевої влади, та ін.

Результативність і ефективність виконання робіт у виноградарстві залежить від кваліфікації спеціалістів, підприємницьких та організа-

торських здібностей керівників підрозділів господарств. У галузі майже немає системи підготовки кваліфікованих робітників-виноградарів і виноробів, працівників середньої ланки, а спеціалістів з вищою освітою готують без урахування сучасного стану ринку праці. Тому часто на виробництво приходять малокваліфіковані люди, що призводить до значних втрат як урожаю, так і рослин. Нині у виноградарстві потрібні фахівці з додатковими спеціалізаціями: виноградар-селекціонер, виноградар-розсадникод, виноградар-винороб та ін. Працевлаштування спеціалістів з вищою освітою потребує вдосконалення. Доцільно створити Центр з підготовки та кадрового забезпечення виноградо-виноробної галузі на базі ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова», який буде інноваційною науково-освітньою моделлю, здійснюватиме поглиблену підготовку студентів 4—5-х курсів профільних вузів за обраними спеціальностями в галузі виноградарства та управління нею, забезпечуватиме дієве підвищення кваліфікації спеціалістів-виноградарів та виноградарів-аматорів і фермерів.

Отже, лише основних питань, які потребують термінового розв'язання, дуже багато. В країні є науковці, фахівці в галузі виноградарства та виноробства, є перспективні доробки, збереглася науково-технічна база. Потрібні тільки невідкладні науково обґрунтовані урядові рішення, консолідовані з виробниками винограду і вина, та дієва допомога і контроль їхнього виконання. Уважно розглядаючи будь-яку позицію, можна стверджувати, що істотні доробки наукових установ і набутий виробничниками досвід у кожному конкретному випадку є, такі доробки цілком конкурентоспроможні на світовому ринку вина.

Бібліографія

1. *Власов В.В.* Відродження виноградарства — справа державної ваги/Власов В.В., Шерер В.О.// Сад, виноград і вино України. — 2006. — № 7—9. — С. 10—13.
2. *Власов В.В.* Екологічні основи кадастру виноградних насаджень/Власов В.В., Шапошнікова О.Ф. — Одеса, 2009. — 123 с.
3. *Власов В.В.* Невідкладні завдання виноградарів у зв'язку зі вступом України до СОТ/Власов В.В., Шерер В.О.//Вісн. аграр. науки. — 2008. — № 4. — С. 41—42.
4. *Галузева* Програма розвитку виноградарства

та виноробства України на період до 2025 року. Затверджено наказом Мінагрополітики України та УААН № 444/74 від 21.07.2008 р.

5. *Сорта* винограда селекції Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноделія ім.В.Є.Таїрова». Проспект-каталог/[Тулаєва М.И., Банковская М.Г., Стасева М.И. и др.]. — Одесса, 2009.

6. *Шерер В.А.* Культура виноградной лозы в Северном Причерноморье/В.А.Шерер//Виноградарство Северного Причерноморья. — Арциз, 2009. — С. 36—40.